

ARŞ
(العرش)

Mutasavıflara göre ilk ve en geniş varlık mertebesi, insân-ı kâmilin kalbi.

Arş kelimesinin tasavvuf literatüründe geniş bir kullanım alanı vardır. Bir mânaya göre bir varlık mertebesi olup nesnelere âleminin (âlem-i halk) başlangıcıdır, "Rahmân arşa istivâ etti" (Tâhâ 20/5) âyetinde bu mânaya işaret edilmiştir. Arşü kürsî* takip eder. Diğer bir anlama göre arş, Allah'ın zuhûr ve tecelli edeceği bir "tenezzül mahalli"dir (müstevâ). Meselâ "fasl ve kazâ arşı" bir mazhardır, bir başka deyişle Allah'ın haşr günü fasl ve kazâ (yargılama ve karar bağlama) için tecelli edeceği bir yerdir. Arş, daha alttaki varlık mertebelerine göre ihata ve mülk mânasına gelen bir sıfat olarak da düşünülür ve bu anlamda rahmânın arşının bütün varlıkları kuşattığı kabul edilir.

Genel olarak Allah'tan başka bütün varlıklara Allah'ın arşı (arşullah) denildiği gibi özel olarak Allah isminin mazharı olan insana da bu isim verilir. Süfîler, yerlere ve göklere sığmayan Allah'ın mümin kulunun kalbine sığdığını ifade eden bir hadîs-i kudî naklederler. İnsân-ı kâmilin kalbi yer ve gökten daha geniştir. Öyleyse Allah arşa istivâ ettiği gibi mümin kulunun kalbine de istivâ eder, yani orada isim ve sıfatlarıyla tecelli eder. Bu durumda "kalb Allah'ın arşı, gönül çalabın tahtı" haline geldiğinden bütün ilâhî isimlerin mazharı olan insân-ı kâmile el-arşü'l-mahdûd denir.

"Hü" zamirine (arşuhü, bk. Hüd 11/7) izafe edilen arşa tasavvuf dilinde arşü'l-hüviyyet denir. Arş hayatın kaynağı olan su üzerinde olduğu için (bk. el-Enbiyâ 21/30) ona arşü'l-hayât da denilmiştir. Ayrıca nefis-i nâtikaya (bk. NEFS) arşü'r-rûh, levh-i mahfûza arşü'l-azîm, Hakk'ın amâ*ya inşisine arşü'l-amâ, mahşerde tecelli edeceği mazhara arşü'l-fasl ve'l-kazâ, yine Hakk'ın istivâsına uygun genişlikte olan müminin kalbine de arşü'l-Kur'ân denir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "arş" md.; *el-Mu'cemü's-süfî*, "arş" md.; Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsânü'l-kâmil*, İstanbul 1300, s. 1, 5.



SÜLEYMAN ULUDAĞ

ARŞ
(العرش)

Cezayir'de muhtelif kabilelerin toplu mülkiyetinde bulunan arazi hakkında kullanılan terim.

Kuzey Afrika'da toplu mülkiyet eski devirlerden beri bilinmektedir. Romalılar bu bölgeyi işgal ettikleri zaman da aynı durumla karşılaşmışlardır. Kabileler cemaatlerden oluşuyor ve her cemaat belirli bir araziye toplu olarak işleyip gelirini aralarında paylaşıyordu. Cemaatlerin veya fertlerin mülkiyetinde olmayan araziler ise metruk, dolayısıyla devletin mülkû sayılıyordu. Bu İslâm'ın da onayladığı bir toprak sistemidir.

Araplar Kuzey Afrika'ya girdikleri zaman şehirlerde ve benzeri meskün bölgelerde yerleştiler. Yerli halkı oluşturan Berberiler dağlarda, ovalarda ve çöllerde göçebe veya yerleşik olarak kabile hayatı yaşarken bir grup da şehirlerde hayat sürmekteydi. V. (XI.) yüzyılda Kuzey Afrika'ya gelen Benî Süleym ve Benî Hilâl'e mensup Araplar köylere, kalelere ve yüksek yerlere yerleşerek Berberiler'le karıştılar. İbn Haldûn'un "el-Arabü'l-musta'ceme" (yabancılaşan Araplar) dediği bu Araplar'ın bir kısmı şehir hayatını tercih etmekle birlikte büyük çoğunluğu asırlarca göçebe ve yarı göçebe olarak kabileler halinde varlıklarını sürdürdüler. Bunlardan göçebe Berberiler'le karışanlar arş (çoğulu arâş, urûş) adıyla tanınan bir mülkiyet usulü ihdas ettiler. Göçebe Araplar'la göçebe Berberiler arasında ortak yerleşimin ileri bir örneğini ifade eden arş bir çeşit toplu mülkiyetti. Sistem esas itibarıyla düvvâr (çoğulu devâvîr) adı verilen ve çadırlarda oturan topluluklara dayanır. Fransız idaresi de toplu mülkiyet usulünü uygulamakla beraber devletle çekişme konusu olan akarlar üzerinde sürekli bir tasarrufta bulunamayan ve artık idarî bir birim oluşturmuş bulunan düvvârlar hakkında 1963 yılında birtakım düzenlemeler yapmıştır.

Arş adı verilen arazi üzerinde sahibinin tasarruf yetkisi sınırlıdır; gayri menkulün rehin olarak verilmesine dahi müsaade edilmez. Arş üzerinde tasarrufta bulunmak isteyen bir müslümanın cemaatle ve bu cemaatin bir uzantısı olan düvvârlarla istişare etmesi gerekir. Bu tür bir arazi ihtilâf konusu olduğunda cemaat reisi ilgili kabilenin ihtilâflı arazi üzerindeki mülkiyet süresi hakkında görüş bildirmekle mükelleftir. Fransız işgal yönetimi, toprağın onu işleyenlerin mül-

kiyetine geçirilmesi yolunu açmak üzere, bu arazinin de diğer yerler gibi özel şahıslara mülk olarak verilmesine müsaade etti. Özel şahıslara devir ve teslim edilmeyen araziler ise toplu mülk olarak kalacak, ivaz*lı veya ivazsız hukukî işlemlere konu olamayacaktı. 1863 tarihli kararnâmenin çöl kabilelerinin hayat şartlarını ve çevre ihtiyaçlarını prensip itibarıyla dikkate aldığı söylenebilir. Buna göre bir kabile, hayvanlarını otlatmak yeterli araziye sahip olmadığı ve şartlar etraftaki yerlerden daha geniş arazileri işgal etmeyi gerektirdiği takdirde buralarda kuyular açabilir; kanunî şartlar dahilinde kalmak ve bir dış ihtilâfa yol açmamak kaydıyla buraların mâlikî sayılabilir.

Arş arazisi işletilmek üzere her yıl yemenden tevzi edilir. Bu konuda hüküm verme yetkisi cemaatin başkanına aittir. Cemaatten ayrılan veya dağılan ailelerin arazileri topluluğa döner. Uzaklarda bulunan ve düvvârda yaşamayanların arazi dağıtma işlemi dışında tutulmaları mümkündür.

Arş arazisi uygulaması birinci derecede Merkezî Mağrib'e has olmakla beraber Fransız işgal idaresi, Kuzey Afrika genelinde toplu arazi mülkiyeti hususunda önceki nesillerden devralınan pek çok örfü ilga etmiştir. Sömürgeciler bu arazilerin daha önce Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu söyleyerek bunlara el koymak istediler. Fakat daha sonra 22 Nisan 1863 tarihinde çıkarılan bir kanunla arş arazilerinin orada yerleşmiş bulunan çeşitli kabilelere mülk olarak verilmesi ve önce düvvârlar, sonra da şahıslar arasında tahsis edilmesi kararlaştırıldı. Bugün Cezayir'deki arş arazileri 2.800.000 hektarı bulmaktadır.

1863 tarihli kararnâme arş arazisi konusunda İslâm fıkının yeterince açık olmadığını ileri sürmüşse de İslâm fıkı İslâm'ın temel kuralları çerçevesini aşmadıkça örf ve âdete büyük bir değer vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

R. Dozy, *Supplément aux Dictionnaires Arabes*, Leiden 1881 — Beyrouth 1968, II, 110; İbn Haldûn, *el-İber*, VI, 8, 48; L. Hanoteau — A. Létourneau, *La Kabylie et les Coutumes Kabyles*, Alger 1873; F. Dulout, *La Terre Arch ou Sabga en Algérie*, Alger 1923; a.mlf., *Traité de Législation Algérienne*, Alger 1948, II, 455-460; a.mlf., *Traité de Droit Musulman et Algérien*, Alger 1949; Girault, *Principes de Colonisation et de Législation Coloniale*, Paris 1938; Philippe Marçais, *Textes arabes de Djidjelli*, Paris 1954, s. 26-27; Ahmed Tefvik el-Medenî, *Kitâbü'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1984, s. 380-381; J. Berque, "Arş", *EI²* (Fr.), I, 681-682; *Mv.M*, II, 313.



İBRÂHİM HAREKÂT